

3. תשובות ר' ישמעאל הכהן ממודינא לי"ב השאלות של נפוליאון

ר' ישמעאל הכהן ממודינא נחשב בדור ההוא לאחד מגדולי ההלכה שבאיטליה. עדות לכך עשוי לשמש קטע ממכתבו של הרב ישראל כרמי מרג"ן. שעה שהוא מנסה לתת למועניו מושג על גדולתו של הרב זינצהיימר בהלכה הוא אומר, שהוא כמעט שווה בגדולתו ל'גאון עוזינו הכהין נר"ו, שהוא ר' ישמעאל הנזכר (מכתב מיום 7 באוקטובר 1806).

ר' ישמעאל נזקק עוד לפני שנת 1806 לשאלות בהלכה, שנתעוררו בעטיין של מגמות ההשתלבות של היהודים בסביבתם. בשנות השמונים של מאה י"ח היה מעורב בפולמוס המפורסם בקשר ל'דברי שלום ואמת' של נפתלי

הירץ וייזל (בעניין תיקונים בחינוך היהודי בעקבות כתב-הסובלנות של הקיסר יוסף השני) ונקט בו עמדה מפשרת. בחלק הראשון של ספר זה ניתנו שתי שאלות, שהופנו אליו על-ידי קהילת מאנטובה בתקופת הכיבוש הצרפתי, בסתיו 1797.

עם כינוס הסנהדרין של פאריס היה ר' ישמעאל בן 83 שנים. הוא נתמנה כאחד הצירים לאסיפת נכבדי היהודים, אך נמנע מלנסוע לפאריס מחמת גילו. אולם הוא חיבר בביתו שבמודינא תשובות לי"ב השאלות של נפוליאון. כונתו לא היתה שתשובותיו יוגשו לשלטונות אלא שיהיו בידי הצירים היהודים (ובראש וראשונה, בידי הצירים מאיטליה) מעין מורה-דרך הלכיי. גם הניסוח והביסוס של התשובות מוכיח שהן חוברו בשביל יהודים, ולאודווקא בשביל עמי-הארצות שבהם.

התשובות הללו נתגלו על-ידי יהודה רוזנטאל. הוא פירסמן עם לוואי מדעי (לראשונה ב'תלפיות' ד', ניו יורק תש"י, ועתה בקובץ מחקריה, ירושלים תשכ"ו, 514—532). הוא הרשה לי בטובו לפרסם שוב את הטכסט ולהסתמך בהערותי על חלק מהערותיו. הריני מודה לו על כך. פתחתי את ראשי-התיבות המרובים והוספתי מקצת סימני-פיסוק.

השוואת תשובותיו של ר' ישמעאל ממודינא לתקנות הסנהדרין עשויה להעמידנו על ההבדלים בין שתי הגישות: כאן גישה המאפיינת את תגובתם של נאמני המסורת לאתגר הנפוליאוני, ואילו שם גישה המבקשת להיענות ללחצו של הקיסר לכופף את הדת היהודית, פולחנה ועיקריה, למדינה הנכרית ולחוקיה. הדברים אמורים בעיקר על השאלות ד,ה,ה, המקבילות לאותן התקנות של הסנהדרין ובמידה מסוימת גם על השאלות י, י"א, י"ב המקבילות לתקנות ז,ח,ט של הסנהדרין. התשובות לשאלות ז—ט, שעניינן הצד האירגוני של האבטונומיה הדתית היהודית, לא היו נושא לדיוני הסנהדרין. ההשוואה הנזכרת לעיל עשויה להעמידנו גם על הקירבה בין מושגיו של ר' ישמעאל לבין מושגיהם של מנסחי התקנות בעניין הנאמנות לארץ המולדת ולחוקיה. וכן על השימוש הזה כמעט בכמה נימוקים של סניגוריה, הלקוחים מן האסכולות היהודיות—פורטוגזיות ומבית-מדרשם של מנדלסזון ותלמידיו.

תשובות ר' ישמעאל ממודינא

ואלו התשובות שהשיב הרב הגדול והמפורסם אדוננו-מורינו ורבינו כ"ץ, נטריה רחמנא ופרקיה, פה מודינה, לשנים עשר שאלות ששאל המלך והקיסר האדיר נאפוליאוני איל גראנדי¹ ירום הודו לקיבוץ היהודים שאסף אליו בעיר פאריגי² על ענייני דתינו המפוארה והקדושה, בשנת תקס"ו.

1. Napoleone il grande. 2. Parigi — פאריס (י"ר).

האסיפות היהודיות בקיסרות הנפוליאונית

השמש יצא על הארץ בגזרת עירין פתגמא³ דמהעדה מלכין ומהקם מלכין⁴, להגדיל כוכב מערכתו של הקיסר והמלך האדיר נאפוליאוני איל גראנדי ירום הודו. והאל אשר פלגי מים לב מלך בידו⁵ נתן בלבו לב הארי לחשוב מחשבות, לעשות צדקה וחסד עם ישראל עם קרובו ולהקים מעפר דל. וזה יצא ראשונה מלפניו: לגמור אומר אל כל תפוצות ישראל המסתופפים תחת צלו, בכל מדינות מלכותו, בין צרפתים, בין אשכנזים, בין איטליאני⁶, שיב-חרו מכל קהל וקהל אנשים חכמים ונבונים, למי שליח אחד ולמי שנים, לפי ערך רוב ומיעוט הקהל, שיאספו אליו בקרית מלך עיר פאריגי, מטרופולין שלו. ואחר דבריו לא שנו ויקבצו שם כל הש-ליחים מכל קהל וקהל, בחדש אגוסטו שנת אלף ותת"ו למניינם⁷. ויהי בהגיעם שם ציוה המלך להפקידים שלו, אשר מינה על רזא דנא⁸, שימסרו להם שתים עשרה חקירות על ענין דתינו, כדי שיענינו בהם וישיבו אותו דבר אמת על כל א' מהחקירות, דבר דיבור על אפניו.

ובכן כאשר היה הדבר נוגע אלי להיות אחד משליחי קהלתי, והיינו קהילת קודש מודינא, להיותי הרב המנהיג של הקהלה. ועל כל פנים היתה סיבה שאני זקנתי ושבתי ולא יכולתי לילך בעצמי, כי אורחין רחיקא לפי רוב ימי שני חיי. על כל פנים מה שבדעתי לעשות — אעשה. אשר על כן חצני נערכתי⁹ לחוות דעי¹⁰, קלה כמות שהיא¹¹, על הדין ועל האמת ועל השלום. ולא אומר קבלו דעתי. רק רצוני לגלות אוזן הנך רבוואתה, דאולי אנא דלינא חספא — ואינהו לישכחו תותיה מרגניתא¹² דזמנין דאינון ריקנין שכח גבר וגין דדהבא¹³. והאל המלמד לאדם דעת ומפקח עינים עורות יאר עיני ויראנו מתורתו נפלאות, אמן כן יהי רצון. ואבוא היום אל העין להשיב על הי"ב שאלות שזכרתי אחת

3. דניאל ד, יד (י"ר). 4. שם, ב, כא (י"ר). 5. משלי כא, א (י"ר).
6. החלוקה תואמת את תחומי-התרבות שמהם באו צירי האסיפה.
7. אבגוסט 1806. 8. דניאל ב, יח (י"ר). 9. נחמיה ה, יג (י"ר). 10. איוב לב, י (י"ר). 11. על-פי כתובות יז ע"א (י"ר). 12. יבמות צב, ע"ב (י"ר).
נראה לי כי כאן ובציור המקביל להלן הכוונה היא: שהדבר ישמש להם כמדריך אפשרי בעבודתם, הנעשית בפאריס, בתנאים הידועים להם והע-שויים להשפיע על שיקול-דעתם. 13. בזמנים שהם ריקים ימצא אדם

לאחת, למצוא תשובות, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. וזה החלי, בעזרת צורי וגואלי:

שאלה א¹⁴

ראשון לציון שאול שאל האיש, אדוני הארץ, אם מותר לישראל לישא הרבה נשים?

תשובה

לפי הדין, בין מדברי תורה בין מדברי סופרים, מותר לישראל לישא הרבה נשים, שמקרא מלא דיבר הכתוב בפרשת תצא: כי תהיין לאיש שתי נשים וכו' ¹⁵. ויותר מבואר בפרשת שופטים, דדוקא גבי מלך כתוב: לא ירבה לו נשים ¹⁶, מכלל דלהדיוט — שרי. וכמבואר בסנהדרין, דף כ"א ע"ב. אלא שחז"ל השמיעונו עצה טובה, שאין טוב לגבר לישא יותר מאשה אחת, אם לא דאפשר בסיפוקיהו. כמו שכתב ביבמות דף מ"ד ובשלחן ערוך, אבן העזר, סימן א' סעיף ט'. אכן רבינו גרשם מאור הגולה שהיה רב במדינת וורמיש בשנת ד' אלפים ותת"ן ¹⁷ החרים שלא לישא שתי נשים, ושאם בשביל איזו סיבה יצטרכו להתירו לשעתו לא יוכלו להתירו, רק במאה חכמים משלש קהלות ומשלש ארצות, כמו שנתבאר בכל בו ¹⁸. אבל לא נתפשט החרם בכל תפוצות יהודה וישראל. וגם לא החרים אלא עד סוף אלף החמישי, כמו שנתבאר כל זה בשלחן ערוך, אבן-העזר, סימן א', סעיף י'. ברם בהרבה מקומות עדיין נהגו להתמיר גם עכשיו, ולא משום איסורא אלא משום חשש קטטא. והיכא דנהגו להתמיר — אין אתה רשאי להתירם בפניהם, כמו שכתב כל זה הבית שמואל, שם סימן ק, כ"א.

שאלה ב

אם על פי הדין תורה יש רשות ביד כל אדם לגרש את אשתו ואם הגט הוא גט בלא הפסק הדין של ערכאות שלהם, נגד הדת ניתנה בקודיסי ¹⁹ של פרנציא?

גרעינים של זהב; ציור מקביל לזה שלמעלה. ¹⁴ השווה כאן ולהלן לתרגום ¹² השאלות לעברית בת זמננו שבמבוא לפרק זה. ¹⁵ דברים כא, טו (י"ר). ¹⁶ דברים יז, יז (י"ר). ¹⁷ לבריאת העולם. וי' רוזנטאל מעיר שר' גרשם נפטר בשנת ד' אלפים תשפ"ח והוא חי במגינוצא ולא בוורמישא. ¹⁸ כל בו, מהדורת ניו-יורק, פט, ע"א (י"ר). ¹⁹ במשמעות החוקים, החוקה (י"ר). ²⁰ ברכות לו, ע"ב (י"ר).

האסיפות היהודיות בקיסרות הנפוליאונית

תשובה

על חלק הראשון של השאלה הזאת אען ואומר, דעל פי הדין אדם יכול לגרש את אשתו אפילו בשביל איזו סיבה קלה. דקים לי כבית הלל דפליגי אבית שמאי, כדתנן במשנה אחרונה במסכת גטין, וזה לשונה: בית שמאי אומרין לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר שנאמר: כי מצא בה ערות דבר, ובית הלל אומרין אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר: כי מצא בה ערות דבר (דהיינו או ערוה או דבר). וידוע דהלכה כבית הלל דכללא הוא דבית שמאי במקום בית הלל אינה משנה²⁰. וכן פירש הרמב"ם שם בפירוש המשנה עיין שם. ומה שכתב הרמב"ם בחבורו, בפרק יוד מהלכות גירושין, דין כ"א וזה לשונו: לא יגרש אדם את אשתו ראשונה אלא אם כן מצא בה ערות דבר, על כרחך אין זה סותר למה שכתב בפירוש המשנה אלא אדרבה סייעתה נמי איכא: דהא לא כתב כן, אלא דווקא במגרש את אשתו הראשונה, דאילו לבית שמאי אינו מחלק בין אשתו ראשונה לשניה אלא אמר סתם: לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה ערות דבר. ותדע שהוא כן דהא יליף לה מקרא דוהיה אם לא תמצא חן בעיניו, כי מצא בה ערות דבר וקאמר הגמרא על זה דהיינו טעמא דבית שמאי, משום דכ"י משמש בד' לשונות: אי, דלמא, אלא, דהא. ומפרש לקרא הכי: והיה אם לא תמצא חן וכו' דהא מצא בה ערות דבר, עיין שם²¹. ואם כן לבית שמאי ודאי לא מפליג בין אשתו ראשונה לשניה, אלא לעולם אינו יכול לגרש, אלא אם כן מצא בה ערות דבר. אלא ודאי דברי הרמב"ם קיימים לדעת בית הלל, דמפרש לקרא דכתיב: כי מצא בה ערות דבר, דרוצה לומר: או ערוה או דבר, כדמפרש שם בגמרא. וסבירא ליה להרמב"ם, דלבית הלל צריכה למימר דקרא לצדדין קתני²²: או ערוה לגבי אשתו הראשונה, דלגבי דידה קשים הגרושים הרבה, כדאמר שם בגמרא בסוף גיטין דאמר רבי אליעזר: כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות, שנאמר: וזאת שנית עשו כסות דמעה את מזבח ד' וכו', ואמרתם על מה וכו', על כי ד' העיד בינך ובין אשת נעוריד אשר אתה בגדתה בה וכו'²³. ומשום הכי אין לגרשה לכת-חילה אלא אם כן מצא בה ערות דבר, אבל לגבי אשתו שניה — יכול

²¹. גטין צ, ע"א (י"ד). ולהלן, בהמשך דיונו, הוא מציין פשוט: 'סוף גטין'.
²². עוסק בשני פרטים שונים. ²³. גטין צ, ע"ב (י"ד). ²⁴. שם, שם.

לגרשה אף לכתחילה, אפילו לסיבה קלה. ונראה לפי עניות דעתי
 דהרמב"ם סמך יתידותיו על מה שנאמר בסוף גיטין: כי שנא שלח,
 רבי יהודה אומר: אם שנאה שלח, ר' יוחנן אומר: שנאוי המשלח.
 ולא פליגי: הא בזיווג אלף, הא בזיווג שני. דאמר ר' אליעזר: כל
 המגרש את אשתו ראשונה וכו' ²⁴: אלמא דדוקא באשתו ראשונה
 לא יגרש לכתחילה אלא אם כן מצא בה דבר ערוה: אבל אשתו
 שניה יכול לגרשה אפי' בשביל סיבה קלה. ועפ"י כל האמור מת-
 בארים דברי הרמב"ם הנ"ל, דאחר שכתב: לא יגרש אדם את
 אשתו ראשונה אלא אם כן מצא בה ערות דבר, כתב וזה לשונו:
 ואין ראוי לו למהר לשלח את אשתו ראשונה. אבל שניה אם שנאה
 — ישלחנה. דתנא והדר מפרש כלו' דלא תימא, דמה שכתב לא
 יגרש אדם את אשתו וכו', רוצה לומר לעיכובא, אלא הכוונה היא
 דאין ראוי למהר לשלח את אשתו ראשונה. אבל בדיעבד היי גט
 ועל זה סיים: אבל שניה, אם שנאה ישלחנה, אפילו לכתחילה.
 וכן צריך לפרש דברי השולחן ערוך בסימן קי"ט, דהעתיק דברי
 הרמב"ם בדמותם כצלמם. וכמבואר בהדיא בארוך שלו ²⁵, בריש
 סימן קי"ט, שכתב וזה לשונו: והרמב"ם ז"ל כתב בפירוש המשנה
 בהדיא דהלכה כבית הלל וכן נראה מדבריו בפרק י' מהלכות גירוי-
 שין, כמו שכתוב בסמוך בס"ד, עד כאן. והמעייין בדבריו אלו יראה
 דראיה לדבר, דגם הוא הבין דברי הרמב"ם כמו שכתבתי למעלה,
 ודוק. נמצא לפי דינא דש"ס: בזיווג אלף לא יגרש לכתחילה אלא
 אם כן מצא בא ערות דבר. ובזיווג ב' יכול לגרש אפי' בשביל איזה
 סיבה קלה. אמנם כבר כתבו הפוסקים, הביאם ההגה ²⁶ באבן העזר
 סימן קי"ט, סעיף ו' וזה לשונו: כל זה מדינא. אבל רבינו גרשם
 החרים שלא לגרש אשה שלא מדעתה, אם לא שעברה על דת.
 וכן המנהג פשוט בכל בתי דינין של ישראל. ודי בזה להשיב על
 החלק הא' של השאלה השניה.

והן עתה אבוא להשיב על החלק השני של השאלה. דקיימינן
 עלה ואמינא, דשורת הדין נותנת שחייבים אנו להרכין ראשינו לכל
 חוק המלכות של המלך שאנו תחת ממשלתו, כמו שנאמר בבבא
 בתרא, פרק ג' ²⁷ ובשאר דוכתי: אמר שמואל דינא דמלכותא דינא.
 וכמו שכתבו כל הפוסקים, דכל כמה שאין הדינא דמלכותא נגד דיני
 התורה — אנו חייבים לקיימם, וא"כ במאי דקיימינן עליה. כמו כן

²⁵. בית יוסף, טור אבן העזר, קיט (י"ד). ²⁶. הרמ"א (י"ד). ²⁷. דף

האסיפות היהודיות בקיסרות הנפוליאונית

אנו חייבים לקיים חוק המלכות כחוק תורתנו הקדושה, דשניהם כאחד טובים. ומעתה אומר: דאם הדבר מוכרח מדין תורה שאיש אחד יתן גט לאשתו, צריך שילך תחילה לפני הערכאות עליהם ויעשה לפניהם מאי דצריך לעשות לענין הגט מדיני, ואחר כך ילך לפני המורה צדק של הקהל ויתן גט לאשתו על פי תורתנו הקדושה. וכמו שנוהגים לעשות לענין הנשואין, שהולכים יחד החתן והכלה וכמו הנשואין. והערכאות עושים זכרון עדות של זה בכתב מפורש, ועל ידי זה מתקיימין הנשואין שלהם לפי הדת מדינית, דהיינו אט"ו סיילי²⁸; ואחר זה עושים הנשואין על פי הדין תורה, בקדושין ובחופה, בברכת אירוסין ושבעה ברכות של הנשואין, ועל דרך זה צריכים לעשות לענין הגירושין, באופן שמקיימין הדת המדינית והדין תורה. ומאחר עלות שצריכים אנו לקיים חוק המלכות כל כמה שאינם נגד תורתנו הקדושה, אם כן כל משכיל על דבר בעיני שכלו יראה דאם ימצא מי שיתן גט לאשתו לפי דיני תורתנו הקדושה קודם ששייג הגט מדיני בערכאות כפי הדינא דמלכותא הגט בטל. משום דכל כמה שאין הגט כורת בינו לבינה מכל וכל — והדבר פשוט שאינו גט. כמו שנתבאר בגמרא, בכמה דוכתי, על פסוק וכתב לה ספר כריתות — דבר הכורת בינו לבינה²⁹. דכל כמה שאינו כורת מכל וכל — אינו גט. והרי אמרו בגיטין, דף פ"ג: הרי זה גיטך על מנת שלא תשתי יין — לעולם אין זה כריתות. משום דגט זה אינו כורת בינו לבינה, עיין שם³⁰. ובהרמב"ם פרק ח' מהלכות גירושין, דין י"ז, ובשלחן ערוך סימן קמ"ג סעיף ב'. ואם כן כל שכן גט זה, דאף על פי שנתן לה הגט אין האשה יכולה להנשא לאחר, מחמת גזירת מלך, דאינו גט. ואפילו תימא דיכול כל זמן שירצה ליטול רשות מהערכאות — סוף סוף, כיון שבשעה שגרשה לא היה הגט גט כריתות, הרי זה דומה למה שנאמר בגיטין דף ע"ו ובהרמב"ם פרק ח' מהלכות גירושין ובשלחן ערוך קמ"ג סעיף ב', דהמגרש על תנאי — כשנתקיים התנאי תהיה מגורשת. בשעה שיתקיים התנאי — לא בשעת נתינת הגט לידה. לפיכך יש לבעל לבטל הגט או להוסיף על תנאי, כל זמן שלא נתקיים התנאי הראשון. וכו', עיין שם. וכל שכן זה שלא עשה תנאי כלל דלעולם יש בידו לבטל הגט קודם שיעשה אט"ו סיילי, ודוק.

נד ע"ב (י"ר). 28. atto civile. 29. גטין כא, ע"ב (י"ר).

שאלה ג

אם הישראלית תוכל להתחתן עם הנוצרי והנוצרית עם הישראלי,
או אם הדין נותן לפי דתינו שישראלים לא יוכלו להתחתן כי אם
ביניהם.

תשובה

כדי להכנס בעובי הקורה של חקירה זו אציגה נא לפניך קורא
נעים מה שאמרו בגמרא בפרק ב' בעבודה זרה, דף ל"ו [ע"ב]: אמר
רב יצחק: גזרו על בנותיהם משום דבר אחר. ופריך: בנותיהם
דאורייתא הוא, דכתיב: לא תתחתן במ. דאורייתא — ז' אומות, אבל
שאר אומות לא! ואתו אינהו לגזור אפילו שאר אומות. ולרבי
שמעון בר יוחאי דאמר: וכי יסיר — לרבות כל המסירין, מאי איכא
למימר אלא דאורייתא אישות דרך חתנות ואתו אינהו לגזור אפילו
זנות, עיין שם. וכן בפרק ג' דקידושין, דף ס"ח, אהא דפריך זוש"ס
דלא תתחתן: בז' אומות כתיב, בשאר אומות מנלן? (דלא תפסי
בה קידושין). ומשני: אמר קרא כי יסיר — לרבות כל המסירין.
ופריך: הניחא לרבי שמעון דדריש טעמא דקרא אלא לרבנן וכו',
עיין שם. הרי דהא מלתא במחלוקת שנויה, דלרבי שמעון כל
האומות הם בלאו דלא תתחתן, ולרבנן — דוקא ז' אומות. אכן מצינו
להרמב"ם דפסק כרבי שמעון, בפרק י"ב מהלכות איסורי ביאה,
דין א' שכתב וזה לשונו: ישראל שבעל עובדת כוכבים ומסילות
משאר אומות דרך אישות, או ישראלית שנבעלה לעובד כוכבים
ומזלות דרך אישות, הרי אלו לוקים מן התורה, שנאמר: לא תתחתן
וכו'. אחד ז' עממין ואחד כל האומות באיסור זה. וכן מפורש ע"י
עזרא, אשר לא נתן בנותינו לעמי הארצות ואת בניהם לא נקח
לבנינו, עד כאן לשונו. הרי דפסק כרבי שמעון דכי יסיר — לרבות
כל המסירין. וכן אמת דהא גופא קשיא: מנא ליה להרמב"ם לפסוק
כרבי שמעון, כיון דרבנן פלגי עליה? וכבר הקשה עליו כן הרב
הטורים, באבן העזר סי' ט"ז, וזה לשונו: דאינו אלא בז' אומות
דלא קיימא לן כרבי שמעון, דאמר: כי יסיר — לרבות כל המסירין,
ואפילו בז' אומות אינו לוקה משום לא תתחתן, אלא אחר שנת-
גיירו. אבל בגייתן — לית להו חתנות וכו', עיין שם³¹. וראיתי
למרן בית יוסף שם, דכתב ליישב קושיית הטור הנ"ל על דרך
הרמב"ם, וזה לשונו: וי"ל דהרמב"ם פסק בהא כרבי שמעון, מדאמר

30. עמוד ב. 31. יעקב בן אשר, טור אבן העזר, סימן טז. 32. יבמות

בקידושין דף ס"ח כנ"ל: נכרית דולדה כמותה מנלן? ר' שמעון בר יוחאי: דאמר קרא, כי יסיר — לרבות כל המסירין. הניחא לרבי שמעון דדריש טעמא דקרא, וכו'. ומדחזינן דסתמא דתלמודא דריש אלמא הלכתא כוותיה, דכיון דדריש טעמא דקרא אית לן למימר דלא אסרה תורה אלא להתחתן בגיותו, דבני הסרה נינהו אבל בגרותו דלאו בני הסרה נינהו לא והא אמרינן בפ' הערל³²: אמר רבא בגיותו — לית בהו חתנות; נתגירו — אית להו חתנות. אליבא דרבנן קאמר אבל לרבי שמעון הוי איפכא, דלא נאמר לא תתחתן אלא בגיותו דוקא. ואפילו תימא דאליבא דכולי עלמא אמר הכי, לא קיימא כמסקנת רבא, אלא כדהוה סלקא דעתיה מעיקרא דלא נאמר לא תתחתן אלא בגיותו משום דסוגיין סבר הכי, כמו שכתבתי לעיל. עד כאן דבריו. והן אמת דתירוצו ז"ל הוא קצת דחוק, כאשר יראה המעיין. על כן אני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו שבלאו הכי יש לדקדק בדברי הרמב"ם עצמם, דאחר שהוכיח דכל האומות הם בכלל איסור זה, מקרא דלא תתחתן שהוא פסוק של תורתנו הקדושה, למה הוצרך להוסיף ולומר וכן מפורש ע"י עזרא וכו', שהוא פסוק של כתובים וכי יהודה ועוד לקרא³³. אשר על כן נראה לעניות דעתי דכוונתו היא לתת טעם למה פסק כרבי שמעון דדריש כי יסיר — לרבות כל המסירים, נגד רבנן. ועל כן כתב: וכן מפורש ע"י עזרא, כלומר תדע דצריך להיות דהלכה כרבי שמעון, דהרי מצינו לעזרא שמוכיח לישראל על שנשאו נשים נכריות, וכאן הבן שואל מה כל החרדה הזאת. אם תמצא לומר דלא תתחתן הוא דוקא בז' עממין, הלא היו אז ישראל בבבל מדי ופרס, ולא היה מקום אז לאסור החתנות, כיון דלא היו מז' אומות. ועוד, שכבר בא סנחריב ובלבל את כל האומות ועל ידי זה נתבטלו ה' אומות ברוב הע' אומות כמו שנאמר במשנה ידיים: בגר עמוני שהתירוהו לבוא בקהל, משום שכבר בא סנחריב ובלבל את כל האומות³⁴. וכל דפריש מרובא פריש³⁵, כמבואר שם. ואם כן איך אמר הכתוב: ואשר לא נתן בנותינו וכו', שהוא פסוק בנחמיה יו"ד, דמבואר שם שהוא אסור דאורייתא, דכתב קודם לזה: מחזיקים על אחיהם ללכת בתורת ד' אשר נתנה ביד משה וכו', ואשר לא נתן בנותינו להם, וכו'? אלא צריך להיות דהאמת היא דקיימא לן כרבי שמעון, דכי יסיר — לרבות כל המסירין, וכל האומות הם בלאו

דלא תתחתן, ועל כן הוכיחם כאשר עברו על הלאו דלא תתחתן.
 ואם כן מבואר בהדיא מדברי עזרא דלאו תתחתן כולל כל האומות,
 דכולם בני הסרה נינהו. זאת ועוד אחרת: דכי מעייני במ חזינו
 דאף להני מפרשים דסבירו להו כרבא בפ' הערל³⁶, דף ע"ו [ע"א],
 דקאמר שם הש"ס: הדר אמר רבא, לאו מילתא היא דאמרי דהא
 בהיותם נכרים — לית להו חתנות, נתגיירו — אית להו חתנות.
 ופירש רש"י: לאו מילתא היא דאמרי: דאוקימנא קרא דלא תתחתן
 בהיותם נכרים, דבהיותן נכרים — לית להו חתנות. אלא ודאי קרא
 בגרותן כתיב וכו', עיין שם. ועם כל זה על כרחך דמודה רבא דאף
 דסבירא ליה דלאו דלא תתחתן מיירי בז' אומות בגרותן, משם
 דבגיותן לא שייך בהו לשון חתון, מכל מקום מודה דאית בהו
 איסור דאורייתא, משום דסמך אסיפא דקרא, דכתיב: לא תקח
 לבנך. וכמו שכתבו התוספות שם, דיבור המתחיל: בהיותם נכרים
 לית להו חתנות, וזה לשונם: והא דפריך בפרק אין מעמידין³⁷
 דף ל"ו: בנותיהם דאורייתא נינהו, דכתיב: לא תתחתן במ. אסי-
 פיה דקרא סמך, דכתיב: ובתו לא תקח לבנך. וכן בשלהי פרק
 האומר, דף ס"ח, לא גרסינן התם ולא יהיו לך חתון בהם, דמלשון
 זה משמע דמלא תתחתן דריש. ורבנו תם הגיה: ולא יהיה לך
 ליקוחין בהן דמלא תקח דריש כדפרישית ואיירי בגיותן כדפריש
 שם, כי יסיר — לרבות כל המסירין, דלא שייך בגירות, עד כאן.
 וכן כתבו התוספות בקדושין, דף ס"ח דיבור המתחיל: אמר קרא
 לא תתחתן בהם וכו', עי"ש. וכן ביאר הריטב"א בשיטתו ליבמות,
 דף ע"ו, והקשו התוספות, עיין שם. וכן כתב הרמב"ן גם כן בשי-
 טתו ליבמות, דף ע"ח ע"ב, סוף דיבור המתחיל: נתינים דוד גזר
 עליהם, וזה לשונו: ומיהו איכא למידק הא דאמרינן בפרק אין
 מעמידין: גזרו על פיתן וכו', עיין שם. וכן מבואר מדברי הטור
 הנ"ל, וזה לשונו: אבל בגיותן לית בהו חתנות, ואינו לוקה עד
 שיבעול ואז לוקה עליה משום לא תקח, עד כאן. הרי לך דאף על
 גב דהטור פליג אהרמב"ם, דפסק דלא כרבא קאזיל ומודה דאף
 לרבא איכא לאו דלא תקח אף בשאר אומות בגיותן. וממילא הדבר,
 משום דכיון דהאיסור הוא משום הסרה אסור מדאורייתא אליבא
 דכולי עלמא אף באומות שאינם עובדי עבודה זרה, דכיון דלא
 כצורנו צורם, דהדתות אינם שוות — ממילא שייך בהו הסרה, כמ-

35. ברכות כח ע"א (י"ר). 36. יבמות (י"ר). 37. עבודה זרה (י"ר).

האסיפות היהודיות בקיסרות הנפוליאונית

בואר. ולא עוד אלא שאף אם יקנה אותה באחת מג' דרכים שהאשה נקנית בהם מגן שו"א ³⁸ שהא לא תפסי בהו קידושין כמו שנאמר במסכת קידושין, הויא ברכה לבטלה ועובר משום לא תשא. והעולה על כולנו שהבנים שילדו מישראל שנתחתן עם אחת משאר אומות — הולד כמותה וכן להיפך, הולד הוא ישראל, כמו שנאמר בקדושין דף ס"ו ובשלחן ערוך, שם סימן ד' סעיף ה', הרי כמה בלבול משפחות היו גורמים זיווגים אלו!

שאלה ד

לפי דעת האומה הישראלית חשובים בעיניהם הצרפתים כאחים או נכרים?

תשובה

בתחילה אומר דלא נוכל להכחיש דשם אחוה אינו נופל אלא במי שיש לו קורבה מצד התולדה, כמו כל לשון אחוה שנוכרה בכל הנ"ד ספרים. וכל מי שאין לו קורבה, הוא בכלל נכרי, כמו שנאמר בספר דברים בפרשת שופטים, קאפיטולא ⁴⁰ י"ז, פסוק ט"ו: מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא. וכן בספר שופטים קאפיטולא י"א, פסוק י"ב: ויאמר אליו אדוניו לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה. וכן במלכים א', פרק ח', פסוק מ"א: וגם אל הנכרי אשר לא מעמך יש' הוא וכו'. אם לא שהוא גר צדק, דאז הוא בכלל אחיך לפי שנכנס בסוג זרע אברהם, כדכתיב: כי אב המון גוים נתתיך. ומהאי טעמא פליג ר' יהודה אמתני' פרק קמא דבכורים ⁴¹, דקתני: גר מביא ואינו קורא מפני שאינו יכול לומר אבותינו אם לא שהיתה אמו מישראל. ועל זה פליג רבי יהודה, כמו שנאמר בירושלמי דבכורים ⁴²: וסבירא ליה דמביא וקורא משום דחשוב זרעו של אברהם, כדכתיב: כי אב המון גוים נתתיך. וכתב הירושלמי דקיימא לן כרבי יהודה. וכן פסק הרמב"ם בהלכות בכורים, פרק ד, דין ג', עיין שם. אבל אף על פי דשם אחוה לא שייך אלא במי שיש ביניהם קורבה, ודאי בין הצרפתים בין השאר אומות, שעובדים לאל אחד, כל אחד ואחד לפי יחוד שלהם, הם נחשבים בעיני עם בני ישראל כאחים, לענין שאנו חייבים להתנהג עמהם באהבה ואחוה, שלום ורעות, כמו שהדין נותן בין אוהבים ורעים. ואנו

38. קידושין. 39. בבא קמא, פה ע"א (י"ר). 40. capitulo (י"ר).

41. א, ד (י"ר). 42. בכורים א, הלכה ד (י"ר). 43. בבא מציעא (י"ר).

מצווים מתורתנו הקדושה לסייעם ולהחיותם כמו שאמר הכתוב
 בפרשת בהר סיני: וכי ימוך אחיך וכו', והחזקת בו גר ותושב וחי
 עמך. ופירש בתורת כהנים: גר — זה גר צדק ותושב — זה גר
 תושב. וכדפירש רש"י בפירוש החומש. וכן איתא בגמרא בפרק איזה
 נשך⁴³, דף ע"א ע"א הג"ל, וזה לשונו: גר תושב האמור לענין
 רבית מאי הוא דכתיב וכי ימוך ומטה ידו עמך והחזקת בו גם תושב
 וכו' אל תקח מאתו נשך ותרבית וכו', ורמינהו: לוויין מהם ומלוויין
 אותם ברבית, וכן בגר תושב. א"ר⁴⁴ מי כתיב אל תקח מאתם —
 מאתו כתיב, מישראל. ופירש רש"י: אל תקח וכו': אאחיק קאי
 וכי כתיב גר תושב לענין וחי עמך כתיב שאתה מצווה להחיותו,
 עיין שם. כמו שנאמר גם כן בעבודה זרה, דף ס"ה על הברייתא:
 איזהו גר תושב? כל שקיבל בפני ג' חברים שלא לעבוד עבודה
 זרה, וכו', עיין שם. אלמא כל כמה דאינו עובד עבודה זרה — אנו
 מצווים להחיותו ולסייעו. וכן חייבים אנו לרפאותו ולנהוג עמו
 גמילות חסדים, כמו שכתב הרמב"ם בפסוק י' מהלכות עבודה זרה,
 דין ב' וזה לשונו: גר תושב הואיל ואתה מצווה לרפאותו — מרפאין
 אותו בחנם. ובהלכות מלכים פרק י' דין י"ב וזה לשונו: וכן יראה
 לי שנוהגים עם גירי תושב בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל,
 שהרי אנו מצווים להחיותם, שנא': לגר אשר בשעריך תתנה ואכ-
 לה וכו'. ואפילו עם עובדי עבודה זרה צוו חכמים לבקר חוליהם
 ולקבור מתיהם וכו' ולפרנס ענייהם וכו' מפני דרכי השלום. הרי
 נאמר טוב ד' לכל ורחמיו על כל מעשיו ונאמר דרכיה דרכי נועם
 וכל נתיבותיה שלום, עד כאן דבריו.

שאלה ה

בין הכי ובין הכי מה הם ההנהגות, שהדת העברית מצווה להתנהג
 עם הצרפתים שאינם מאומתם ומדתם?

תשובה

כבר מילתנו אמורה תשובה ד' שאף על פי שהצרפתים אינם מאומת-
 תנו ומדתנו, עם כל זה שורת הדין נותנת להתנהג עמהם באהבה
 וכו'. יען הנוצרים עובדים לאל אחד כמונו ואינם בכלל עובדי עבודה
 זרה. וכמו שכתוב בשלחן ערוך, אורח חיים, בסימן קנ"ו⁴⁵. וכמו

⁴⁴. שם כתוב: אמר רב נחמן בר יצחק. ⁴⁵. יהודה רוזנטאל מעיר,
 שהכוונה כאן לא לשולחן ערוך אלא לרמ"א. אולם ר' יוסף קארו מביא
 אותה דעה בשם י"ש אומרים, ביורה דעה סימן קמח, יב.

האסיפות היהודיות בקיסרות הנפוליאונית

כן העלו בסנהדרין דף ק"ה דגם הנוצרים יש להם חלק לעולם הבא⁴⁶. וכמו שכתב הרמב"ם בה' מלכים פרק ה' י"א⁴⁷.

שאלה ו

אם היהודים שדרין במדינת צרפת והמלכות נוהגים עמהם כשאר בני מדינתו, אם הם חושבים מדינת פראנציה כמו עיר לידתם ואם חייבים לעמוד על הפרץ להגן על המדינה. וכן אם חייבים דקיים דתי המלכות והקוידסי מדיני שלהם?

תשובה

לענין חלק הא' של השאלה: אם הישראלים חושבים מדינת פראנציה כמו עיר לידתם, ואם חייבים לעמוד להגן על המדינה כשאר בני המדינה, אשיב: דאנו מחשבים עיר פראנציה כעיר לידתנו, ודשורת הדין נותנת שאנו חייבים להשתתף עם שאר בני העיר לסייע המדינה ולהגין עליה. וראיה לזה ממה שכתוב בירמיה פרק כ"ט: בנו בתים וכו' וקחו נשים וכו' ורבו שם וכו' ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם משם והתפללו בעדה אל ה' כי בשלומה יהיה לכם שלום. הרי אף בגלות בבל שהיה לו קצבה של ע' שנה היו נחשבים כבני המדינה שהיו דרים שם — כלשכן בגלות החל זה שלא ניתן לו קצבה — דודאי הדין נותן שנהיה חשובים כשאר בני המדינה, כנ"ל. ועל החלק הב' של השאלה הנ"ל, דהיינו: אם אנו חייבים לקיים חוקי המלכות והקוידסי מדיני שלהם. גם בזה אומר: דשורת הדין נותנת להרכיז ראשינו לקיים חוקי המלכות ומה שכתבו בבבא בתרא ובשאר דוכתי: אמר שמואל דינא דמלכותא דינא⁴⁸. אכן הדבר פשוט דמה שאמרו: דינא דמלכותא דינא, היינו לגבי דתות מדיניות. דזה הוא משמעות מילת דינא או דיני. אבל איננו בכלל זה עניני איסור והיתר, דודאי המלך נותן רשות לכל בני מדינתו שיקיימו נימוסי תורתם, כל אחד ואחד לפי דתם. והיינו דקא דייק הגמרא לומר דינא דמלכותא דינא, כנזכר לעיל. וכמו שאמרו בגמרא: הלכתא כרב באיסורי הלכתא כשמואל בדיני⁴⁹ — הרי דדינא לחוד ואיסורא לחוד. ועיין לעיל בחלק השני

⁴⁶. יהודה רוזנטאל מעיר שבסנהדרין, פרק חלק, אין רמז לנוצרים אולם רוב חכמי ימי הביניים חשבו שהנוצרים, כבני נח, הם בכלל חסידי אומות העולם. ⁴⁷. הכוונה לפרק ח. יהודה רוזנטאל מעיר שהרמב"ם כותב שם: 'חסידי אומות העולם' ואינו מזכיר את הנוצרים (במקום אחר הוא מגדירם כעובדי עבודה זרה. ⁴⁸. בבא בתרא, נד ע"ב (י"ר). ⁴⁹. בכורות מט

חלק שני

של השאלה השנית מה שכתבתי לענין זה ⁵⁰.

שאלה ז

מי הוא המכתיר בכתר הרבנות חכמיהם ומוריהם ?

תשובה

הרב הגדול והיותר חשוב שבכל קהל וקהל, בהסכמת טובי וחשובי העיר.

שאלה ח

איזה משפט מדיני נוהגים הרבנים שלהם בקהל עדתם ?

תשובה

בימים חלפו למו היו כל קהל וקהל משתדלים להשיג מן השר השולט עליהם קיומים ⁵¹ להרשותם להתנהג ביניהם עפ"י תורתנו הקדושה. וגם כן היה ניתן להם רשות מן השר להטיל חרם או קנס ממון וכיוצא. אבל כעת שכל אחד עושה מה שלבו חפץ ואין יכולת ביד הרבנים למחות בידם, אין הרבנים יכולים לעשות, רק להשיב כדין וכהלכה למי שבא לשאול להם דיני איסור והיתר. ולדרוש לעם בענייני הדין והמוסר ואהבת חברים בעבור ישמע העם ויטיבו דרכיהם ומעלליהם ויהיה יראת ד' על פניהם. וזה יועיל למי שהוא ירא שמים ובא לשמוע דברי תורה לשמור ולעשות.

שאלה ט

מינוי הרבנים והנהגות מדיניות שלהם הנ"ל הוא מכח ציווי הדת או מנהג בעלמה ?

תשובה

מינוי הרבנים והנהגה דתית ונימוסית לתועלת העם הנזכרת בשאלה הנ"ל הוא על פי תורתנו הקדושה, כדכתוב בס' שמות סי' י"ח בעצת יתרו למשה: עתה שמע בקולי וכו'. והזהרתה אתה את החוקים ואת התורות וכו' וישמע משה לקול חותנו וכו'. והיא גם כן מצות עשה בפרשת משפטים. וכמו כן בס' דברים סי' י"ז: שופטים ושטרים תתן לך בכל שעריך וכו' ושפטו את העם משפט צדק וכו' עד סוף הפרשה. וכן בכמה דוכתי אחריני. אבל כעת אין יכולת בידינו להוציא זה מן הכח אל הפועל, בשלם שבפנים, כמו שכתבתי בתשובה הקודמת.

ע"ב (י"ר). ⁵⁰. כל כמה שאין הדינא דמלכותא נגד דיני התורה – אנו חייבים לקיימם. – כמו כן אנו חייבים לקיים חוק המלכות כחוק תורתנו הקדושה, דשניהם כאחד טובים. ⁵¹. פריבילגיות. ⁵². פב ע"א (י"ר).

האסיפות היהודיות בקיסרות הנפוליאונית

שאלה י

אם דת יהודית אוסרת לבני ישראל שום אומנות ?
תשובה

תנן בסוף קדושין⁵² חייב אדם ללמד את בנו אומנות, ומי שאינו מלמדו אומנות — כאלו מלמדו לסטות, עיין שם. ולא מצינו מכל מקום שאסרו רבותינו זכרונם לברכה שום אומנות. רק יעצו עצה טובה שם, שילמוד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה. ואמר עוד שם אבא גוריון וכו': שלא ילמוד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן וכו'. וגם זה אינו אלא דרך עצה טובה, לפי שהם מלאכות כעורות. והיינא טעמא שלא נזכר איסור בזה לא בהרמב"ם ולא בשאר פוסקים.

שאלה י"א

אם הדת יהודית אוסרת לישראלים ליקח רבית זה מזה ?
תשובה

תורתנו הקדושה אוסרת בפירוש לישראל ליקח רבית זה מזה, כמו שנאמר בס' דברים פרשת תצא, סי' כ"ג: לא תשיך לאחיק נשך כסף נשך אוכל וכו'. ולא בלבד אסרו ליקח רבית גמור, אלא אפילו לתת מעות או פירות לחבירו למחצית שכר, דהיינו דהמקבל פרקמטיא או המעות מקבל עליו אחריות חצי הקרן באונסים וזולא ומחלקים ביניהם הרוח וההפסד, דנקרא עסקא כמו שנאמר בפרק איזהו נשך, דף ס"ד⁵³: האי עסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון, עיין שם. גם זה אסור משום שהמקבל מתעסק וטורח בחציו של בעל הקרן, שהם פקדון אצלו בשכר המתנת מעות המלוה. משום הכי אסור, אלא אם כן נותן לו שכר עמלו ומזונו כפועל, כמו שנאמר בבבא מציעא, פרק איזהו נשך, דף ס"ח. עיין שם בפירוש רש"י, דיבור המתחיל: אין מושיבין חנווני למחצית שכר, וכו', ובהרמב"ם, סוף פרק ח' מהלכות מלכים, ובטור יורה דעה סי' קע"ז, ובשלחן ערוך שם סי' א' וב'. ועל פי כל האמור נהגתי והנהגתי להתיר להלות מעות בתורת עסקא על דרך זה: דהיינו שיהיה הברירה ביד המקבל לתת לבעל המעות סך קצוב, דרך משל כך וכך למאה בשביל חצי הריוח, ולעכב לעצמו כל שארית הריוח, שיהיה נכלל בו שכר טרחו ועמלו. או לתת לו חשבון צודק בשבועה ואם יהיה הפסד יתחייבו שניהם לסבול ההפסד, חצי לנותן וחצי להמקבל. והנותן יפרע למקבל שכר טרחו ועמלו, כפי מה שהתנו ביניהם.

53. צריך להיות: פרק המקבל שדה מחברו (בבא מציעא), קד ע"ב.

שאלה י"ב

אם אסור לפי דיני ישראל ליקח רבית משלא מבני עמינו ?

תשובה

לפי דיננו מותר ליקח רבית משלא מבני עמינו, דמקרא מלא דבר הכתוב בפ' תצא הנ"ל: לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך. ומלת נכרי כולל כל האומות, כמו שהוכחתי למעלה בשאלה רביעית, עיין שם. וכן פסק הרמב"ם בפרק ה' מהלכות מלוה, דין א', וזה לשונו: הגוי והגר תושב לוויין מהן ומלוויין אותן ברבית שנאמר: לא תשיך לאחיך, לאחיך אסור ולכל האחרים מותר, עד כאן, עיין שם, ובטור יורה דעה, סימן קנ"ט. וכן הדין כמו שכתב הרמב"ן בפירוש התורה פרשת תצא, וזה לשונו: וביאר כאן שיהיה רבית גוי מותר ולא הזכיר כן בגזל ובגניבה וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה: גזל הגוי אסור, אבל רבית שהוא נעשה מדעת שניהם, ומרצונם, לא נאסר אלא לישראל מצד האחוה והחסד, כמו שציוה: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע וכו'. על כן אמר: למען יברכך ה' אלהיך כי החסד והרחמים יעשה עם אחיו כאשר ילוננו בלא רבית ותחשב לו צדקה וכו', עד כאן דבריו. ומלבד טעמו של הרמב"ן יש גם כן טעם אחר, מוכרח מצד השכל, להוכיח שמותר להלוות לגר תושב ברבית: משום דבכלל ז' מצות בני נח לא נמנה הלאו של איסור שלא ליקח רבית מישראל. באופן זהגר תושב יכול ליקח רבית מישראל — וממילא שורת הדין נותנת דגם הישראל יכול ליקח רבית מהגר תושב. דאם לא כן לקחה מידת הדין וקל להבין. וכן מוכרח גם כן ממה שנאמר בבבא מציעא, פרק איזהו נשך, דף ע"א שהבאתי לעיל בשאלה ד', עיין שם. ועל פי האמור הנה מקום אתי לתת טעם כעיקר דאורייתא על מה שכתבה התורה בפרשת קדושים, בענין מתנות עניים: וכרמך לא תעולל וכו', לעני ולגר תעזוב אותם, וכו'. וקאמרו על זה בתורת כהנים: לעני — יכול לעני מאחרים, תלמוד לומר: גר. אי לגר יכול לגר תושב, תלמוד לומר ללוי. מה לוי בן ברית — אף גר בן ברית. וכן פסק הרמב"ם בפרק א' מהלכות מתנות עניים, דין ט' וזה לשונו: כל גר האמור במתנות עניים אינו אלא גר צדק, שהרי הוא אומר במעשר עני: ובא הלוי והגר. מה הלוי בן ברית — אף גר בן ברית, ואף על פי כן אין מונעין עניי גוים ממתנות האלה, אלא באים בכלל עניי ישראל ונוטלים עמהם מפני דרכי שלום.

האסיפות היהודיות בקיסרות הנפוליאונית

(כדאיתא במשנה בגיטין, סוף פ' הנזקין דף נ"ט). ועל פי דרכנו יובן טעם דין זה, משום דאף על גב דאנו מצווים להחיות גר תושב כנ"ל, מכל מקום בצדקת מתנות עניים אין אנו מצווים לגבי גר תושב, דהגר תושב אינו מצווה בלקט שכחה ופאה, ודוק. ובאמת מבואר כן בהדיא מדברי דוד המלך עליו השלום במזמור ט"ו, פסוק ה' שכתב בשבת הצדיק: כספו לא נתן בנשך וכו'. ולכאורה קשה. דמה שבח הוא זה לצדיק שלא נתן בנשך, דמשמע שהוא חסידות מצד צדקותו, הלא זה הוא חיוב המוטל על כל בני ישראל, כדכתיב: ולאחיך לא תשיך. אלא צריך להיות דמיירי בריבית גוי דזה הוא מדת חסידות. שלא לקבל ריבית מן הגוי. וכן פירשו במכות דף כ"ד, וזה לשונם: כספו לא נתן בנשך — אפילו בריבית גוי. ואף על פי דמדינא לא נאסר הריבית אלא בין ישראל לישראל, החסיד עבד מילתא יתירא דמתרחם ונזהר אפילו מריבית גוי. ואף שנמצא כתיב בקונטרס קטן שהובא לבית הדפוס בלשון איטלקי⁵⁴, שכתב בדף מ"ז על ענין הרבית להליץ בעד היהודים, שהמון עם נוהגים היתר ליקח רבית מהגוי מצד הדוחק (לפי שאינם יכולים לעשות שום אומנות ולהתעסק במשא ומתן חוץ מזה). ודמה שהתירה תורה חנו הקדושה לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך, לא התיר ליקח רבית אלא דוקא מז' אומות, דהם נקראים נכרים. אבל לשאר אומות אסור. וזה תוכן דבריו, עיין שם. וטעה ברואה נגד כל המפרשים והפוסקים ונגד הגמרא וגם נגד הבנת הפסוק, כמו שהוכחתי לעיל, מכמה טעמים.

תכלית העולה מכל הדברים הנכתבים לעיל באמת היא להראות העמים והשרים את יופי תורתנו הקדושה ותקנות חז"ל, דלא משום איבה ושנאה נתקנו אלא לגדר ולסייג לתורתנו הקדושה כדי שנוכל לקיימה. וכמו שאמר התנא בריש אבות: ועשו סייג לתורה⁵⁵. דמאחר שהקב"ה רצה לזכות את ישראל להרבות להם תורה ומצות, כמו שאמר התנא בסוף אבות⁵⁶. וכמו שאמר הכתוב בפרשת יתרו:

⁵⁴. יהודה רוזנטאל כותב, שהכוונה היא לספרו האיטלקי של יהודה אריה די מודינא, *Historia dei riti Ebraici*, שדעתו בענין 'לנכרי תשיך' דומה לזו המתוארת לעיל על-ידי ר' ישמעאל ממודינא. אולם הנוסח ('קונטרס קטן שהובא לבית הדפוס בלשון איטלקי') נראה כמדבר על קונטרס שנדפס לא מזמן. ⁵⁵. אבות א, א (י"ר). ⁵⁶. הכוונה היא למאמרו של ר' חנניה בן עקשיא: רצה הקב"ה לזכות את ישראל — הרבה להם תורה

חלק שני

ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וכו', והייתם לי סגולה מכל העמים וכו', ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. אף על פי שכל המין האנושי הם משועבדים לעבודתו יתברך, עם כל זה בחר בנו מכל העמים להיות לנו לעם סגולה כמו שאמר הכתוב: ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. על כן הוצרכו גדירות לקיומה, ולעשות משמרת למשמרתה כדי שלא תפול החומה נשגבה כמו שנאמר: ושמרתם את משמרתי. ואמרו חז"ל: ועשו משמרת למשמרתי⁵⁷. זהו מה שפעלתי על הדין ועל האמת, להשיב לפי קוצר דעתי על הי"ב חקירות ששאל המלך והקיסר האדיר, נאפוליאוני איל גראנדי, בענין דתינו, אל החכמים ונבונים מעם בני ישראל, שאסף אליו בעיר פאריגי, מטרופולין שלו, בחודש אוגוסט, שנת אלף ותת"ו למניינם. ובאתי על החתום בשלהי אלול שנת חמשת אלפים ותקס"ו ליצירה⁵⁸, נאם הקטן ישמעאל כהן ס"ט, העומד לשרת בקודש בקהילת קודש מודינא.